

Дооранов Н.А.

**БАТКЕН ОБЛАСТТЫК ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗ АЛДЫНЧА
БАШКАРУУНУН ТАРЫХЫ**

Дооранов Н.А.

**ИСТОРИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ
БАТКЕНСКОЙ ОБЛАСТИ**

N.A. Dooranov

HISTORY OF LOCAL GOVERNMENT BATKEN OBLAST

УДК: 93.94

Макалада Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүк алгандан кийинки жергиликтүү өзүн өзү башкаруу тармагындагы реформалар, негизги өзгөрүүлөр, Баткен областындагы бүгүнкү күндөгү жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу системасынын абалы каралган.

Негизги сөздөр: Баткен, тарых, жергиликтүү өз алдынча башкаруу, реформа, абал, көз карандысыздык, бийлик.

В статье рассмотрены реформы в сфере самоуправления после обретения Кыргызской Республикой суверенитета, основные изменения, состояние системы самоуправления Баткенской области на сегодняшний день.

Ключевые слова: Баткен, история, местное самоуправление, реформа, состояние, независимость, власть.

The article deals with the reforms in self-government after gaining the Kyrgyz Republic's sovereignty, the key changes the state of the system of self-government of the Batken region today.

Key words: Batken, history, local government, reform, status, independence, power.

Кыргыз Республикасы 1991-жылы 31-августта эгемендүүлүк алгандан кийин жергиликтүү өз алдынча башкарууну замандын талабына жараша өзгөртүүнү шарттаган. Ошентип Кыргыз Республикасындагы жергиликтүү өз алдынча башкарууну реформалоо эгемендүүлүктүн алгачкы күнүнөн баштап эле учурдун мамлекеттик башкаруусундагы маанилүү көйгөйгө айланган. Реформанын эң башкы талабы мамлекеттик бийликти, менчикти жана бюджетти борбордон оолактанып мамлекеттик органдын айрым аткаруучу кызматтык укуктарын жана материалдык каржылык көрөңгөлөрүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органына өз ыгы менен өткөрүп берүү болгон¹.

Мурунку СССРдин тутумундагы Кыргызстанда юридикалык жактан жергиликтүү өз алдынча башкаруу 1990-жылдын 9-апрелиндеги «Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун жана жергиликтүү чарбалардын жалпы башталышы жөнүндөгү» мыйзамдын негизинде биринчи жолу өтө баштаган, Кыргыз Республикасында

эң алгачкы мамлекеттик АКТлардын бири 1991-жылы, 19-апрелде кабыл алынган. «Кыргыз Республикасынын өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамы менен катар мурунку союздук мыйзамдардын жоболору пайдаланылган².

Кыргыз Республикасындагы жергиликтүү өз алдынча башкаруунун тарыхында эң оор учур эгемендүүлүктүн алгачкы беш жылдыгына туш келет. Ошол кезде бийлик өкүлдөрү тарабынан да коомчулук тарабынан да өткөөл мезгилде өз алдынча башкаруу институтунун кереги жок деген маселелер көтөрүлгөн. Ошентип көз карандысыздыкты алган Кыргыз Республикасындагы социалдык-экономикалык милдеттердин бардык оор жүгү Жергиликтүү Кеңештерге жүктөлгөн. Натыйжада, республиканын саясий жетекчилиги коомдогу социалдык, саясий жана экономикалык өзгөрүүлөрдөн улам, жогорудагы мыйзамдардын башкаруунун борборлоштурган системасын четке кагунун негизинде, кайрадан өзгөртүү боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруунун түпкү максатын өзгөртүү чечимине келүү менен 1992-жылдын 4-мартында «Кыргыз Республикасынын жергиликтүү өз алдынча башкаруу жана жергиликтүү мамлекеттик администрация жөнүндө»³ мыйзамы кабыл алынат. Мыйзам боюнча жергиликтүү бийликтин жаңы системасы аймактагы жергиликтүү өкүлчүлүк жана аткаруу бийлик органдарынын ыйгарым укуктарынын, функциясын так бөлүштүрүүгө негизделген. Ушундай талаптар 1993-жылдын 5-майында кабыл алынган Кыргыз Республикасынын жаңы Конституциясында да чагылдырылган.

Жаңы негизги элдик мыйзам элдик бийликти орнотуунун бардык деңгээлиндеги саясий укуктук көйгөйлөрдү чечүүнүн негизин орнотту. Негизги мыйзамдын 91-беренесинде «Кыргыз Республикасында жергиликтүү өз алдынча башкаруу, жергиликтүү коомдошуктар тарабынан ишке ашырылат, ар мыйзамдын

² КР Мыйзамы. Жогорку Советтик ведомосттору, 1991-ж. 25-апрель

³ КР Мыйзамы жөнүндө, Кыргыз Туусу газ. 1992-ж. 7-апрель

¹ Кошоев Т.К. Кыргыз Республикасындагы жергиликтүү өз алдынча башкаруунун реформалоо иши, Б., 1999-ж.

чегинде жана өз жоопкерчилиги астында жергиликтүү маанидеги иштерди башкарат» деп көрсөтүлгөн⁴.

Ушуну менен кыргыз мамлекетинин жергиликтүү өз алдынча башкарууга болгон укугу конституциялык коргоого алынган. 1936-жылы 1-февралда болуп өткөн референдумдун негизинде жалпы элдин үндөөсү менен жергиликтүү өз алдынча башкарууга реформалоо жүргүзүлүп конституциялык деңгээлде жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын органдары менен жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдарынын ортосундагы өз ара мамиленин талаптары мыйзамдуулукка ээ болду.

Кыргыз Республикасынын мыйзамы менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу – бул жергиликтүү жамааттардын жергиликтүү маанидеги иштерди өкүлчүлүктүү жана аткаруу бийлик органдары аркылуу, ошондой эле жарандардын түздөн-түз катышуусу менен иштерди башкарууга болгон, Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен кепилденген укуктук жана чыныгы жөндөмдүүлүгү деген түшүнүк берилген. Өз кезегинде жергиликтүү жамааттарга айылдык, поселкалык, шаардык кеңештердин аймагында туруктуу жашаган, өз жоопкерчилиги менен жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүдө жалпы таламдарга бириккен калк таандык⁵.

Бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасынын административдик аймактык бөлүнүшү 9 региондон (7 облус жана 2 шаар), 40 райондон турат. 484 муниципалдык түзүлүштөгү, анын ичинен 459 айыл өкмөтү жана 25 шаар, ошондой эле 1832 айыл жана поселоктордон турат⁶.

Кыргыз Республикасынын областарынын ичинен эң жаш областардын бири – Баткен областы болуп саналат. Баткен областында жашаган калктын социалдык-экономикалык жана маданий деңгээли салыштырмалуу башка региондорго караганда бир топ артта калгандыктан аны ар тараптан өнүктүрүү Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн негизги милдеттеринин бири болгон. Ошондуктан, ушул максатты иш жүзүнө ашыруу максатында 1999-жылдын 12-октябрында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Эл өкүлдөр жыйынында Баткен областын түзүү жөнүндө чечим кабыл алынган. 1999-жылдын 13-октябрында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Мыйзам чыгаруу жыйынында жактырылган. КР Президентинин жарлыгында:

1. Кыргыз Республикасынын Ош областындагы Баткен, Кадамжай, Лейлек райондорунун жана Кызыл-Кыя шаарынын азыркы административдик чек араларында Кыргыз Республикасында Баткен областы түзүлсүн.

2. Жаңы түзүлгөн Кыргыз Республикасынын Баткен областынын административдик борбору Баткен районунун Баткен айылы белгиленсин деп көрсөтүлгөн.

Ошентип, 1999-жылы Кыргызстандын түштүк-батышында жайгашкан Баткен, Кадамжай, Лейлек райондору жана Кызыл-Кыя, Сүлүктү шаарлары болуп Баткен областы түзүлдү. Борбору Баткен шаары. Баткен областы түштүк-батышынан жана түндүк-батышынан Тажикстан Республикасы, түндүгүнөн Өзбекстан, чыгышынан Ош областы менен чектешет. Калкынын саны 479 миң 204 адам⁷.

Баткен областынын түзүлүшүнүн себеби: 1999-жылы 23-июлда террордук топ Кыргыз Республикасынын чек арасына кол салды. Бул аймакка эксперттер жана окумуштуулардын белгилөөсүндө Тажикстан, Өзбекстан жана Кыргызстандын бири-бири менен баш аламандыкта чектешкен жана ушул убакка чейин аныктала элек жер көйгөйлөрү бар аймак. Ушундай маселелердин кучагындагы территорияда 1999-жылы эл аралык «Өзбекстандагы ислам кыймылы» (ИДУ) террордук топ тарабынан кол салуу болгон. Кол салуунун негизги максаты Баткен аймагынан Өзбекстанга карай жол (коридор) түзүү болгон.

1999-жылы 25-сентябрь күндөрү болгон куралдуу кагылышуу жана толук КР өкмөтүнүн экинчи бир максаттары болуп жаңы түзүлгөн област аркылуу аларды бекемдөө жана эл аралык терроризм жана экстремизмдин жайланышына жол бербөөнү көздөгөн. Андан сырткары, Баткен областы Кыргыз мамлекетинин эң четки башка чет мамлекеттер менен чектешкен аймакта. Мына ошондуктан абал бүтүндөй аймактын социалдык-экономикалык жактан өнүгүүсүнө, маданий жактан жогорулашына дайыма терс таасирин тийгизип келген. Баткен областы Ош шаарынан 250, Бишкектен 950 чакырым алыс аралыкта жайгашкан. Ош областынын территориясынын өтө чачырандылыгы Баткен аймагын дайыма экинчи орунга калтырып, тиешелүү иштерди аткарууга мүмкүнчүлүктөр экинчи планга калтырып келген. Баткен областы түзүлгөн күндөн баштап жай да болсо өнүгүүнүн жолунда келе жатат. Облустун аймагында атактуу дарыялар Козу-Баглан, Ак-Суу, Исфайрам жалпы эле Фергана өрөөнүндө жана Тажик Республикасына жашоо бере турган дарыялар бар. Ошондой эле жер астындагы кен байлыктарды дүйнөдө өзүнүн сапаты боюнча эл аралык эталон катары саналган Кадамжайдын сурмасы, Айдаркендин сымабы, Кызыл-Кыя менен Сүлүктүнүн көмүрү облустун өнүгүшүнө өзүнүн салымын кошуп келет. Айыл чарбасында өрүк, алма, жүзүм, шабдаалы, анжир, эт, сүт калктын эмгекчилдиги экономиканын өнүгүшүнө шарт түзөт. Баткен аймагынан кыргыз эллине таанымал инсандар Полот хан, Абдыкадыр

⁴ КР. Конституциясы, Б., 2010-ж.

⁵ КР Конституциясы, Б., 2010-ж.

⁶ Кыргыз Туусу газ. 2011-ж. 11-февраль

⁷ Турмуш гезити, 28-январь 2015-ж.

Орозбеков, Исхак Раззаков, Төрөбай Кулатов сыяктуу чоң масштабдуу саясатчылар, Молдо Нияз сыяктуу ак таңдай ырчылар, Тургунбай Садыков сыяктуу кайталангыс сүрөткерлер чыккан. Бүгүнкү күндө Баткен областы өзүнүн «Областы өнүктүрүүнүн 2020-жылга чейин перспективалык планын» түзүп, аны иш жүзүнө ашыруу үчүн максаттуу иштерди алып барууда.

Адабияттар:

1. Кошоев Т.К. КРдеги жергиликтүү өз алдынча башкаруунун реформалоо иши. - Б., 1999.
2. КР Мыйзамы. Жогорку Советтик ведомосттору, 1991-ж. 25-апрель
3. КР.Конституциясы. - Б., 2010.
4. Кыргыз Туусу газетасы. - 2011-ж. 11-февраль.
5. Турмуш гезити. - 2015-ж. 28-январь.

Рецензент: к.и.н., доцент Бердиев А.Т.
